

अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषामै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

सक्नुहुन्छ। उनलाई अन्य निर्वाचन क्षेत्र वा उम्मेदवारसँग कुनै सरोकार छैन। उनलाई अन्य निर्वाचन क्षेत्रमा परिणाम घोषणा गरेर वा ती निर्वाचन क्षेत्रमा फर्केका उम्मेदवारहरूसँग आफ्नो कार्यको उद्देश्यमा सामेल हुन अनुमति दिन सकिँदैन।

(१९९६-ईजे)

मामिलाको संख्या:

सन् २००४ को अपील (देवानी) संख्या ८२५०

याचिकाकर्ता:

युराज राई

अपीलकर्ता

उत्तरदाता:

चन्द्र बहादुर कार्की

उत्तरदाताहरू

फैसलाको मिति: १५/१२/२००६

पिठ:

वाई.के. सभरवाल, सी.के. ठक्कर र आर.वी. रवेन्द्रण

निर्णय

संग

सन् २००४ को नागरिक अपील संख्याहरू ८२५३ र ८२५५

सी.के. थाकर, जे.

अपीललाई स्वीकार गरियो।

उपर्युक्त तीनवटै अपीलले जनप्रतिनिधित्व ऐन, १९५१ को धारा ८१ (यसपछि "ऐन" भनिएको छ) को व्याख्याको रूपमा कानूनको एउटा रोचक र महत्वपूर्ण प्रश्न खडा गर्दछ।

यी सबै अपीलहरूमा, तथ्यहरू झन्डै समान छन्। भारतको निर्वाचन आयोगले गत मार्च १६, २००४ मा सिक्किम राज्यको विधान सभाको लागि आम निर्वाचनको लागि एक अधिसूचना जारी गरेको थियो। कुल निर्वाचन क्षेत्रहरू ३२ थिए। एउटा कार्यक्रम प्रकाशित गरियो जसले निर्वाचनका विभिन्न चरणहरू प्रदान गर्यो। गत २३ अप्रैल, २००४ नामांकन दाखिल गर्ने अंतिम मिति थियो, गत २४ अप्रैल, २००४ नामांकन पत्रहरूको जाँच गर्नको लागि तय गरिएको थियो, गत २६ अप्रैल, २००४ उम्मेदवारहरूले वापस लिने अंतिम मिति थियो, गत १० मई, २००४ मतदान को मिति थियो, यदि आवश्यक छ भने, र मतगणना र परिणाम घोषणाको मिति मई १७, २००४ को रूपमा निर्धारित गरिएको थियो। अपिलकर्ताहरूले गत २३ अप्रैल, २००४ मा क्रमशः १२-वाक विधानसभा क्षेत्र, १४-मेल्ली विधानसभा क्षेत्र र १३-दाम्थाङ विधानसभा क्षेत्रबाट उम्मेदवारी दर्ता गराएका थिए। अर्को दिन अर्थात् गत अप्रैल २४, २००४ मा जब नामांकन पत्रहरूको जाँच गरियो, तिनीहरू त्रुटिपूर्ण फेला परे र यसैले उनीहरूको सबै नामांकन पत्रहरू रद्द गरियो। यसको परिणाम स्वरूप गत २६ अप्रैल, २००४ मा उम्मेदवारी फिर्ता लिने अन्तिम दिन थियो, माथिका तीनै निर्वाचन क्षेत्रमा एक जना मात्र उम्मेदवार मैदानमा थिए। तसर्थ, निर्वाचन अधिकृतले निर्वाचित (प्रतिस्पर्धारहित) सबै विषयमा पहिलो उत्तरदाता घोषणा गरे। अन्य निर्वाचन क्षेत्रको सन्दर्भमा भने गत १० मई, २००४ मा मतदान भएको थियो र मतगणना पछि गत १७ मई, २००४ मा परिणाम घोषणा गरिएको थियो।

तीनै अपीलकर्ताहरूले गत २५ जुन, २००४ मा सिक्किमको उच्च न्यायालय (निर्वाचन न्यायाधिकरण) मा निर्वाचन याचिका दायर गरे। उत्तरदाताहरू-फर्केका उम्मेदवारहरूलाई सुचनाहरू जारी गरिएको थियो र तिनीहरू उपस्थित भएका थिए। फिर्ता भएका उम्मेदवारहरूले परिसिमाको आधारमा निवेदनहरूको औचित्यको बारेमा प्रारम्भिक आपत्ति उठाएका थिए। ऐनको धारा ८१ को व्यवस्था बमोजिम फिर्ता भएको उम्मेदवारको निर्वाचन भएको मिति देखी पैंतालीस दिनभित्र सफल उम्मेदवारको कुनै पनि निर्वाचनमाथि प्रश्न चिन्ह खडा गरी निर्वाचन याचिका पेश गर्न सकिने जिकिर गरिएको थियो। गत २६ अप्रैल, २००४ मा फर्केका उम्मेदवारहरू निर्वाचित

(प्रतिस्पर्धाविहीन) घोषित भएकाले सो मिति देखी पैंतालीस दिनको अवधि अर्थात् गत अप्रिल २६, २००४ भित्र मात्र निर्वाचन याचिका दायर गर्न सकिने छ। गत जुन २५, २००४ मा याचिकाहरू दायर गरिएको थियो र यसैले उनीहरूलाई परिसिमाद्वारा निषेध गरिएको छ। अर्कोतर्फ, निर्वाचन-याचिकाकर्ताहरूको मामिला यो थियो कि मतदानको मिति १० मई, २००४ थियो र ऐनको धारा ७३ अन्तर्गत निर्वाचनको परिणाम प्रकाशित हुने मिति १७ मई, २००४ थियो। तसर्थ, सबै भौतिक प्रयोजनका लागि सान्दर्भिक मिति मई १७, २००४ थियो न कि अप्रिल २६, २००४ र यस तथ्यलाई ध्यानमा राख्दै, निर्वाचन याचिकाहरू परिसिमा भित्र थिए। पक्षहरूबीचको विवाद र परिसिमाको आधारमा याचिकाहरूको विचारणीयता सम्बन्धी प्रारम्भिक आपत्तिलाई ध्यानमा राखी उच्च न्यायालयले "ऐनको धारा ८१ बमोजिम को परिसिमाको कानूनद्वारा निर्वाचन याचिका वर्जित छ कि छैन?" भन्ने प्रारम्भिक मामिला उठाएको छ।

त्यसपछि उच्च न्यायालयले पक्षहरूका लागि विद्वान अधिवक्ताको कुरा सुन्यो, ऐन र अन्य कानूनका सान्दर्भिक प्रावधानहरू विचार गर्यो, बारमा उल्लिखित निर्णयहरूलाई सन्दर्भित गर्यो र भन्यो कि फर्केका उम्मेदवारहरूको निर्वाचनलाई चुनौती दिने उद्देश्यले परिसिमाको सुरुवातको सान्दर्भिक मिति (प्रतिस्पर्धा रहित) गत अप्रिल २६, २००४ थियो, न कि गत मई १७, २००४ को निर्वाचन-याचिकाकर्ताहरूले तर्क गरे अनुसार - त्यसकारण, निर्वाचन याचिकाहरू परिसिमा द्वारा निषेधित थिए। तदनुसार, उच्च न्यायालयले सबै याचिकाहरू को लागत संग खारिज गरी दिए।

उच्च न्यायालयले जारी गरेको आदेशबाट आहत हुँदै सबै अपीलकर्ताहरूले ऐनको धारा ११६ए अन्तर्गत यी अपीलहरू दायर गरेका छन्। उक्त अपीलहरूलाई सुनुवाइका लागि स्थगित गर्न पनि आदेश दिइएको छ।

हामीले पक्षहरूका लागि विद्वान सल्लाहहरूलाई सुनेका छौं। अपीलकर्ताहरूका विद्वान अधिवक्ताले प्रस्तुत गरे कि उच्च न्यायालयले परिसिमाको आधारमा अपीलकर्ताहरू-निर्वाचन-याचिकाकर्ताहरू द्वारा दायर गरिएको निर्वाचन याचिकाहरू खारेज गरेर कानूनको त्रुटि गरेको छ। ऐनको धारा ८१ मा परिसिमाको म्याद थप गरिएको र अपिलकर्ताहरू-याचिकाकर्ताहरू ले दायर गरेको याचिकाहरू परिसिमाको अवधिभित्र रहेको कुरा यस ऐनको सान्दर्भिक व्यवस्थालाई अध्ययन गर्दा स्पष्ट हुन्छ। प्रस्तुत मामिलाहरू उक्त व्यवस्थाको पहिलो भागबाट नभई ऐनको धारा ८१ को दोस्रो भागबाट सञ्चालित छन् र उच्च न्यायालयले गत २६ अप्रिल, २००४ मा फिर्ता भएको उम्मेदवारको घोषणाबाट परिसिमाको अवधि सुरु हुनेछ भनी त्रुटिपूर्ण ठहर गरेको छ। वकिलले वैकल्पिक रूपमा तर्क गरे कि यदि दुई व्याख्याहरू सम्भव भए तापनि, निर्वाचन न्यायाधिकरण (उच्च न्यायालय) लाई योग्यताको आधारमा मामिला विचार गर्न र निर्णय गर्न सक्षम बनाउने अर्को व्याख्यालाई प्राथमिकता दिइनेछ जुन निर्वाचन-याचिकाकर्ताहरूलाई समयद्वारा निषेधित गर्न को लागी गैर-मामिला हुनेछ। तसर्थ, यी अपीलहरूलाई अनुमति दिई उच्च न्यायालयमा सबै याचिकाहरू पठाएर, समयभित्र विचार गर्न र कानून बमोजिम निर्णय गर्न उच्च न्यायालयले पारित गरेको आदेशलाई खारेज गर्न योग्य छ भनी प्रस्तुत गरिएको थियो।

अर्कोतर्फ, उत्तरदाताहरू-फर्केका उम्मेदवारहरूको लागि विद्वान वकीलले उच्च न्यायालयले पारित गरेको आदेशलाई समर्थन गरे। उच्च न्यायालयले रिट याचिकाहरू खारेज गर्नु र ऐन र विशेषगरी धारा ८१ को सान्दर्भिक प्रावधानको व्याख्या गर्नु पूर्णतया न्यायोचित भएको उनले बताए। उहाँका अनुसार निर्वाचन याचिका दिने सम्बन्धित मिति नै फिर्ता भएको उम्मेदवारको घोषणा को मिति हुने र गत २६ अप्रिल, २००४ त्यस्तो घोषणा भएपछि सो मितिदेखि नै परिसिमा कायम हुन थालेको र पराजित उम्मेदवारले सो मिति देखी पैंतालीस दिनभित्र निर्वाचन याचिका दिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको थियो। सन् २००४ को जुन २५ मा रिट याचिकाहरू दायर गरिएको थियो र त्यसैले उनीहरूलाई सीमातोकेर निषेध गरिएको थियो। सन् १९५६ र १९६१ मा यस ऐनमा गरिएको संशोधन, कानूनको सान्दर्भिक प्रावधानलाई विचार गर्दा उच्च न्यायालयको तर्क र निष्कर्षलाई दोष दिन नमिल्ने र अपीलहरू खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको छ।

यस ऐनका साथै अन्य कानूनका सान्दर्भिक प्रावधानहरूप्रति पक्षहरूका लागि विद्वान अधिवक्ताहरूले हाम्रो ध्यान आकृष्ट गर्नुभएको छ। पक्षहरूका लागि विद्वान अधिवक्ताहरूको आ-आफ्नो तर्कको सामना गर्नु अघि, हामीले ऐनको सान्दर्भिक प्रावधानहरू उल्लेख गर्नु उपयुक्त हुनेछ। ऐनको प्रस्तावनामा भनिएको छ, "संसदको सदन र प्रत्येक राज्यको व्यवस्थापिकाको सदन वा सदनको निर्वाचन सञ्चालन गर्ने, ती सदनको सदस्यताका लागि योग्यता र अयोग्यता, त्यस्तो निर्वाचनको समयमा वा सोसँग सम्बन्धित भ्रष्टाचार र अन्य कसूर तथा त्यस्तो निर्वाचनबाट वा सोसँग सम्बन्धित उत्पन्न हुने शङ्का र विवादको निर्णय गर्ने व्यवस्था गर्न यो ऐन बनाइएको हो।" धारा २ एक 'विधायिकी शब्दकोश' हो र यसले विभिन्न शब्दहरूलाई परिभाषित गर्दछ। तथापि, यो एक चेतावनीबाट सुरु हुन्छ र घोषणा गर्दछ कि उक्त धारा को परिभाषा "जबसम्म सन्दर्भले अन्यथा आवश्यक पर्दैन"। धारा २ को उप-धारा (१) को खण्ड (घ) मा 'निर्वाचन' भन्नाले 'संसदको कुनै सदन वा राज्यको व्यवस्थापिकाको कुनै सदनमा सिट वा सिट भर्ने निर्वाचन' भनी परिभाषित गरिएको छ।" धारा २ को उप-धारा (२) मा 'संसदीय निर्वाचन क्षेत्र, प्रदेशसभा निर्वाचन क्षेत्र, परिषद् निर्वाचन क्षेत्र, स्थानीय निकायको निर्वाचन क्षेत्र, स्नातक

निर्वाचन क्षेत्र र शिक्षक निर्वाचन क्षेत्रलाई फरक वर्गको निर्वाचन क्षेत्र मानिनेछ' भनिएको छ। भाग II मा संसद र राज्य विधायिकाको सदस्यताको योग्यता र अयोग्यतासँग सम्बन्धित छ। भाग III मा आम निर्वाचनका लागि सूचना जारी गर्ने व्यवस्था गरिएको छ। धारा १५ मा राज्य विधानसभाको आम निर्वाचनको लागि सूचनासँग सम्बन्धित छ। भाग V निर्वाचन सञ्चालनसँग सम्बन्धित छ। यसको परिच्छेद III को 'निर्वाचनको सामान्य प्रक्रिया' मा प्रतिस्पर्धा र गैरप्रतिस्पर्धा भएका घटनासँग सम्बन्धित छ। धारा ५३ सान्दर्भिक छ, जो यसरी लेखिएको छ:

५३. प्रतिस्पर्धात्मक र निर्विरोध निर्वाचनको प्रक्रिया। (१) उम्मेदवारको सङ्ख्या भन्नु पर्ने सिट सङ्ख्या भन्दा बढी भएमा मतदान गर्नु पर्नेछ।

(२) त्यस्तो उम्मेदवारको सङ्ख्या भन्नु पर्ने सिट सङ्ख्या बराबर भएमा निर्वाचन अधिकृतले सो पदपूर्तिका लागि विधिवत् निर्वाचित भएका सबै उम्मेदवारलाई तत्काल घोषणा गर्नु पर्नेछ।

(३) त्यस्तो उम्मेदवारको सङ्ख्या भन्नुपर्ने सिट सङ्ख्याभन्दा कम भएमा निर्वाचन अधिकृतले तत्काल त्यस्ता सबै उम्मेदवारलाई निर्वाचित भएको घोषणा गर्नु पर्नेछ र निर्वाचन आयोगले राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी निर्वाचन क्षेत्र वा निर्वाचित सदस्य वा राज्य सभाका सदस्य वा सम्बन्धित निर्वाचक मण्डलका सदस्यलाई बोलाउनु पर्नेछ, जस्तोसुकै भए तापनि बाँकी सिट वा सिट भर्नका लागि कुनै व्यक्ति वा व्यक्तिलाई चुन्ने छ।

तर यस उप-धारा बमोजिम आह्वान भइसकेको निर्वाचन क्षेत्र वा निर्वाचित सदस्य वा राज्य सभाका सदस्य वा निर्वाचक मण्डलका सदस्यले रिक्त पद वा रिक्त पदपूर्तिका लागि कुनै व्यक्ति वा आवश्यक सङ्ख्यामा व्यक्तिलाई निर्वाचित गर्न नसकेमा, निर्वाचन आयोगले निर्वाचन क्षेत्र वा त्यस्तो सदस्यलाई कुनै व्यक्ति वा व्यक्तिको निर्वाचन गर्न पुनः आह्वान गर्न बाध्य हुने छैन जबसम्म कि त्यस्तो सदस्यको निर्वाचन क्षेत्रको तर्फबाट त्यस्तो असफलता हुने छैन भन्ने कुरामा चित्त बुझ्दो छैन।

धारा ५४ र ६३ ले निर्वाचन क्षेत्रको निर्वाचनको प्रक्रिया प्रदान गरेको थियो जसमा आरक्षित सिटहरू र त्यस्ता निर्वाचनहरूमा मतदानको विधि समावेश गरिएको थियो। हामी उपयुक्त चरणमा यस पक्षको सामना गर्नेछौं। उक्त भागको अध्याय IV मतदानसँग सम्बन्धित छ। पाँचौं अध्यायमा 'मतगणना' बारे चर्चा गरिएको छ। धारा ६४ मा भनिएको छ, 'मतदान भएको प्रत्येक निर्वाचनमा निर्वाचन अधिकृतको निगरानी र निर्देशनमा मतगणना गरिनेछ र प्रत्येक उम्मेदवार, निजको निर्वाचन प्रतिनिधि र मतगणना प्रतिनिधिलाई मतगणनाको समयमा उपस्थित हुन पाउने अधिकार हुनेछ'। धारा ६६ मा मतगणना सम्पन्न भएपछि निर्वाचन आयोगबाट उल्टो कुनै निर्देशन नआएमा निर्वाचन अधिकृतले सो ऐन वा ऐन अन्तर्गत बनेको नियमले व्यवस्था गरेको तरिकाले निर्वाचनको परिणाम तत्काल घोषणा गर्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था छ। धारा ६७ मा निर्वाचन अधिकृतले उपयुक्त अधिकारी र निर्वाचन आयोगलाई नतिजाको जानकारी गराउनु पर्नेछ र उपयुक्त अधिकारीले निर्वाचित उम्मेदवारको नामसहितको घोषणा राजपत्रमा प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।

धारा ६७ए पनि भौतिक छ र देहायबमोजिम अन्तर्गत पढ्न सकिन्छ। उम्मेदवार को निर्वाचन को मिति। यस ऐनको प्रयोजनको लागि निर्वाचन अधिकृतले धारा ५३ वा धारा ६६ को व्यवस्था बमोजिम संसदको प्रतिनिधि सभा वा राज्यको व्यवस्थापिकामा निर्वाचित हुनका लागि उम्मेदवार घोषणा गरेको मिति सो उम्मेदवारको निर्वाचन भएको मिति हुनेछ।

उक्त ऐनको धारा ७३ मा प्रतिनिधिसभाको विधिवत् गठन भएको मानिने सबै निर्वाचन क्षेत्रको निर्वाचनको परिणाम घोषणा भएपछि निर्वाचन आयोगले सूचना जारी गर्न सक्ने व्यवस्था छ। भाग VI "निर्वाचनसम्बन्धी विवाद" सँग सम्बन्धित छ। धारा ८० ले निर्वाचन याचिका बाहेक निर्वाचनको प्रश्न गर्न निषेध गरेको छ। धारा ८०ए अन्तर्गत, यो उच्च न्यायालय हो जसले निर्वाचन याचिकाहरू सुनुवाइ गर्न सक्छ। धारा ८१ मा निर्वाचन याचिका पेश गर्ने र परिसिमाको समयावधि तोक्ने व्यवस्था गरिएको छ। उप-धारा (१) मा यस न्यायालयलाई व्याख्या गर्न आह्वान गरिएको र व्याख्यामा उद्धृत गर्न सकिने सामग्री छ।

८१. याचिकाहरूको प्रस्तुति। (१) धारा १०० र धारा १०१ को उप-धारा (१) मा उल्लिखित एक वा एकभन्दा बढी आधारमा त्यस्तो निर्वाचनमा कुनै उम्मेदवार वा कुनै निर्वाचकले पैंतालीस दिनभित्र तर फर्केको उम्मेदवारको निर्वाचन भएको मितिभन्दा अगावै वा निर्वाचन र निर्वाचनको मितिमा एकभन्दा बढी उम्मेदवार भएमा उच्च न्यायालयमा कुनै निर्वाचनमाथि प्रश्न उठान गरी निर्वाचन सम्बन्धी याचिका पेश गर्न सक्नेछ, ती दुई मितिहरू मध्ये पछिको मिति फरक छन्।

ऐनको धारा ८१ ले परिसिमा निर्धारण गरेको र उम्मेदवार वा कुनै निर्वाचकले गरेको निर्वाचनलाई प्रश्नको घेरामा राखी फिर्ता भएको उम्मेदवारको निर्वाचन भएको मिति देखी पैंतालीस दिनभित्र याचिका दिनु पर्ने व्यवस्था

गरेको छ। वकिलले यो पनि स्वीकार गरे कि तीनै मामिलाहरूमा, फर्केका उम्मेदवारहरूलाई गत अप्रिल २६, २००४ मा निर्वाचित (बिना प्रतिस्पर्धा) घोषित गरिएको थियो र उक्त मितिलाई ध्यानमा राख्दै, गत जुन २५, २००४ मा दायर गरिएको निर्वाचन याचिकाहरू सीमाद्वारा निषेध गरिएको थियो। तर विद्वान अधिवक्ताको तर्क के छ भने, जहाँ निर्वाचनमा एकभन्दा बढी उम्मेदवारहरू छन् र तिनको निर्वाचनको मिति फरक-फरक छ भने धारा ८१ ले कुनै उम्मेदवार वा निर्वाचकलाई कुनै उम्मेदवार निर्वाचित भएको अन्तिम मिति देखी चालीस दिनभित्र त्यस्तो याचिका पेश गर्न सक्ने विकल्प पनि दिएको छ। अधिवक्ताका अनुसार निर्वाचन आयोगले जारी गरेको सिविकम राज्यको विधान सभाको आम निर्वाचनको लागि सूचनामा स्पष्ट रूपमा भनिएको छ कि सिविकम राज्यको लागि विधान सभाको लागि ३२ निर्वाचन क्षेत्रहरू छन् र ती सबै निर्वाचन क्षेत्रहरूको लागि निर्वाचन हुनेछ। वकिलले भने कि तीन निर्वाचन क्षेत्रहरू बाहेक जहाँ उम्मेदवारहरू निर्वाचित (गैर-प्रतिस्पर्धा) घोषित गरिएको थियो, बाँकी निर्वाचन क्षेत्रहरूमा, चुनाव सम्पन्न भएको थियो र गत १० मई, २००४ मा मात्र मतदान सम्पन्न भएको थियो। ती निर्वाचन क्षेत्रहरूको परिणाम गत १७ मई, २००४ मा घोषणा गरिएको थियो। तसर्थ, धारा ८१ को दोस्रो खण्ड अन्तर्गत निर्वाचन याचिकाहरू गत १७ मई, २००४ देखि पैंतालीस दिनभित्र दायर गर्न सकिनेछ। उक्त मितिलाई विचार गर्दा, निर्वाचन याचिकाहरू सीमाको अवधिभित्र थिए।

संविधानको धारा ३२९(ख) मा उल्लिखित बाधा अड्काउ फुकाउने गरी आवश्यकताअनुसार घोषणा नभएसम्म निर्वाचन प्रक्रिया अन्तिम चरणमा पुगेको भन्न नमिल्ने हुँदा ऐनको धारा ७३ बमोजिम निर्वाचनको परिणाम घोषणा भएको मितिभन्दा अगावै सीमा निर्धारण गर्न नमिल्ने समेत प्रस्तुत गरिएको छ। हामीले ऐनको धारा ८१ लाई पुनः प्रस्तुत गरिसकेका छौं। यसले निर्वाचन याचिका दायर गर्नका लागि परिसिमाको अवधि निर्धारण गर्दछ। निस्सन्देह, यो दुई भागमा बाडिएको छ। पहिलो भागमा कुनै पनि उम्मेदवार वा निर्वाचकले 'फर्केको उम्मेदवारको निर्वाचन भएको मिति देखी पैंतालीस दिनभित्र' कुनै पनि निर्वाचनको लागि याचिका दिन सक्ने व्यवस्था गरिएको छ। यस धाराको दोस्रो भागमा ती मामिलाहरू समावेश छन् जहाँ चुनावमा एक भन्दा बढी फर्केका उम्मेदवारहरू छन् र उनीहरूको निर्वाचनको मिति फरक छ। यस्तो अवस्थामा, दुई मितिको उत्तरार्द्ध निर्वाचन याचिका दायर गर्ने उद्देश्यको लागि परिसिमाको प्रारम्भिक बिन्दु हुनेछ।

फर्केका उम्मेदवारहरूका लागि विद्वान अधिवक्ताले प्रस्तुत गरे, र हाम्रो विचारमा, धारा ८१ को दोस्रो भाग विधान सभा वा जनप्रतिनिधि सभा (लोकसभा) को निर्वाचनसँग सम्बन्धित छैन, तर राज्य विधान परिषद वा राज्य परिषद (राज्य सभा) संग सम्बन्धित छ। त्यो भागले चुनावमा एक भन्दा बढी फर्केका उम्मेदवारहरूको बारेमा बोल्छ जुन केवल राज्य विधान परिषद वा राज्य परिषदको चुनावमा मात्र एक घटना हो जहाँ एउटै मतदाताद्वारा एकल चुनावमा एक भन्दा बढी उम्मेदवारहरू निर्वाचित हुन सक्दछन्।

यस सन्दर्भमा, उत्तरदाताहरूका विद्वान अधिवक्ताले संविधानको लेखहरू ८० र १७१ मा हाम्रो ध्यानाकर्षण गराउनुभयो। जहाँ लेख ८० राज्य परिषदको संरचनासँग सम्बन्धित छ, र लेख १७१ राज्यहरूको विधान परिषदहरूसँग सम्बन्धित छ। संविधानको लेख १७१ को खण्ड (४) मा एकल संक्रमणीय मतद्वारा समानुपातिक प्रतिनिधित्व प्रणाली बमोजिम राज्यका विधान परिषदका सदस्यहरूको निर्वाचन हुने व्यवस्था छ। निर्वाचन सञ्चालन नियमावली, १९६१ को भाग VII (यसपछि 'नियम' भनिएको छ) मा पनि त्यस्तो निर्वाचनको मतगणनाको तरिकाबारे उल्लेख गरिएको छ। नियमावलीको नियम ७६ देखि ८१ मा कुनै उम्मेदवारले आवश्यक मतको कोटा प्राप्त गर्ने वित्तिकै निजलाई निर्वाचित घोषित गरिने र मतपत्रमा उल्लेख भएबमोजिम बाँकी रहेका उम्मेदवारको पक्षमा बढी मत स्थानान्तरण हुने व्यवस्था गरिएको छ। यस्तो प्रक्रिया द्वारा निर्वाचित हुने उम्मेदवारहरूको आवश्यक संख्या एक-एक गरी घोषणा गरिनेछ।

तसर्थ, उदाहरणका लागि, यदि कुनै राज्यको कुनै विशेष विधान सभाबाट राज्य परिषद (राज्य सभा) को चुनावमा पाँच जना उम्मेदवारहरू निर्वाचित हुने हो भने, उनीहरू निर्वाचित हुने मितिहरू फरक हुन सक्छन् किनभने निर्वाचकहरूले प्रयोग गरेको मतको प्राथमिकता गणना गर्न आवश्यक समयको कारण। तथापि, कुनै राज्य वा जनताको प्रतिनिधि सभाको विधान सभाको निर्वाचनको सन्दर्भमा त्यस्तो स्थिति उत्पन्न हुने छैन।

विद्वान अधिवक्ताले यस ऐनका सान्दर्भिक प्रावधानहरू जुन मूलतः सन् १९५१ मा थिए र जनप्रतिनिधित्व (दोस्रो संशोधन) ऐन, १९५६ (सन् १९५६ को ऐन २७) र जनप्रतिनिधित्व (संशोधन) ऐन, १९६१ (सन् १९६१ को ऐन १४) पछि संशोधित प्रावधानहरू पनि उल्लेख गरे। ऐनको धारा ८१ मा मूलतः संशोधन ऐन, १९५६ भन्दा पहिले को रूपमा निर्वाचन याचिका दायर गर्न को लागी परिसिमाको अवधि स्पष्ट रूपमा प्रदान गरिएको थिएन। तथापि, कुनै पनि निर्वाचनमाथि प्रश्न चिन्ह खडा गरी निर्वाचन याचिका 'तोकिए बमोजिमको ढाँचामा र तोकिएबमोजिमको समयावधिभित्र' प्रस्तुत गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ। 'निर्धारित' शब्दलाई 'ऐन अन्तर्गत बनेको नियमद्वारा निर्धारित' भनी परिभाषित गरिएको थियो।

तर, संसदले भने परिसिमाको समयावधि तोक्नु उपयुक्त ठानेको थियो। तसर्थ, संशोधन ऐन, १९५६ द्वारा धारा ८१ मा संशोधन गरी 'फर्केका उम्मेदवार' को निर्वाचन भएको मिति देखि पैंतालीस दिनको समयावधि स्पष्ट रूपमा

व्यवस्था गरिएको छ। कुनै पनि शङ्का बाट बच्न र कुनै उम्मेदवारलाई कुन मितिमा निर्वाचित भएको घोषणा गर्न सकिन्छ भनी स्पष्ट रूपमा स्थिति स्पष्ट गर्न, संसदले पनि धारा ६७क घुसायो जसमा निर्वाचन अधिकृतले उम्मेदवार निर्वाचित भएको घोषणा गरेको मिति सो उम्मेदवारको निर्वाचनको मिति हुनेछ भनी स्पष्ट पारियो। ऐनको धारा ५३ मा उम्मेदवारको सङ्ख्या भर्नुपर्ने सिट सङ्ख्या बराबर भएमा निर्वाचन अधिकृतले त्यस्ता उम्मेदवारलाई विधिवत् निर्वाचित भएको घोषणा तत्काल गर्नुपर्ने र प्रतिस्पर्धा भएको अवस्थामा मात्र निर्वाचन हुने व्यवस्था गरिएको छ। धारा ६६ मा मतदान आवश्यक ठानेको र निर्वाचन अधिकृतले मतगणना पछि तत्काल निर्वाचनको परिणाम घोषणा गर्नुपर्ने अवस्थालाई समेटेको छ।

अधिवक्ताले यो पनि प्रस्तुत गरे कि ऐनको धारा ५४, मूल रूपमा लागू गरिएको रूपमा, एक भन्दा बढी उम्मेदवारहरू निर्वाचित हुने निर्वाचन क्षेत्रहरूमा निर्वाचनको बारेमा व्यवस्था गरिएको थियो। धारा ६३ मा त्यस्तो निर्वाचनमा मतदान गर्ने विधि अर्थात् 'बहुल सदस्य निर्वाचन क्षेत्र' मा मतदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ। सीमांकन ऐन, १९५२ को धारा ८(२) मा 'सबै निर्वाचन क्षेत्र एकल सदस्य निर्वाचन क्षेत्र वा दुई सदस्य निर्वाचन क्षेत्र हुनेछन्' भन्ने स्पष्ट व्यवस्था छ। 'प्रत्येक दुई सदस्यीय निर्वाचन क्षेत्रमा एउटा सिट अनुसूचित जाति वा अनुसूचित जनजातिका लागि आरक्षित हुनेछ र अर्को सीट त्यति आरक्षित हुने छैन,' आदेशमा भनिएको छ। यी प्रावधानहरूको प्रकाशमा नै परिसिमाको प्रावधानले दुई प्रकारका मामिलाहरूको विचार गरेको थियो। दुई सदस्यीय निर्वाचन क्षेत्रमा जुन मितिमा उम्मेदवार निर्वाचित भएको घोषणा गरिएको थियो, त्यो फरक-फरक हुन सक्छ। यस्तो मामिला यस न्यायालयको संवैधानिक पिठमा वी.भी.गिरी बनाम डी. सुरी डोरा र अन्यहरू, (१९६०) १ एससीआर ४२५: एआईआर १९५९ एससी १३८ मा विचारको लागि आएको थियो। यो आन्ध्र प्रदेशको पार्वतीपुरम लोकसभा निर्वाचन क्षेत्रसँग सम्बन्धित थियो जुन दुई सदस्यीय निर्वाचन क्षेत्र थियो जसमा एक सीट अनुसूचित जातिका उम्मेदवारका लागि आरक्षित गरिएको थियो र अर्को गैर-आरक्षित / सामान्य राखिएको थियो। यस्तो चुनावमा, यदि आरक्षित सीट (अनुसूचित जाति) को लागि एक मात्र उम्मेदवार छ भने, स्पष्ट रूपमा जाँचको मिति समाप्त हुने बित्तिकै त्यस्तो आरक्षित सीटको बिरुद्ध निर्वाचित भएको घोषणा गरिनेछ र फिर्ता लिने मितिमा, त्यहाँ एक भन्दा बढी उम्मेदवार हरू छैनन्। तर अर्को सीट अर्थात् गैर आरक्षित/सामान्य सिटका लागि भने नाम फिर्ता लिएको मितिपछि एकभन्दा बढी उम्मेदवार भएमा मतदान हुनेछ र मतगणनापछि मात्र नतिजा घोषणा गरिनेछ। त्यस्तो अवस्थामा ऐनको धारा ८१ को पछिल्लो भाग लागू हुने र परिसिमाको थप अवधिको लाभ निर्वाचन याचिकाकर्ताले दाबी गर्न सक्नेछ।

तर, संशोधन ऐन, १९६१ ले उक्त ऐनको धारा ५४ हटाएको थियो। फलस्वरूप सोही संशोधन ऐनले दफा ६३ पनि हटायो। त्यसै गरी, सीमांकन ऐन, १९७२ ले प्रत्येक राज्यको प्रतिनिधि सभा र विधान सभाको सिट बाँडफाँडको पुनर्समायोजन को व्यवस्था गरेको थियो।

उक्त ऐनको धारा ९(१) मा सीमांकन आयोगले प्रत्येक राज्यलाई छुट्याइएको प्रतिनिधिसभा (लोकसभा) को सिट र प्रत्येक राज्यको विधान सभालाई तोकिएका सिटहरू 'एकल सदस्य क्षेत्रीय निर्वाचन क्षेत्रहरू' मा बाँडफाँड गर्न र संविधानका प्रावधानहरूलाई ध्यानमा राखी पछिल्लो जनगणनाको तथ्याङ्कको आधारमा सीमाङ्कन गर्न आवश्यक थियो। यसले अनुसूचित जाति र अनुसूचित जनजातिका लागि सीटहरूको आरक्षणको पनि व्यवस्था गरेको थियो। हामीसँग अब बहु-सदस्य निर्वाचन क्षेत्रहरू छैनन्।

सन् १९७५ र १९८० मा संशोधन भएको जनप्रतिनिधित्व ऐन, १९५० को धारा ४ को उप-धारा (३) र धारा ७ को उप-धारा (२) लाई पनि उल्लेख गर्नु उपयुक्त हुन सक्छ। धारा ४ को उप-धारा (३) मा 'प्रत्येक संसदीय निर्वाचन क्षेत्र एकल सदस्य निर्वाचन क्षेत्र हुनेछ' भनिएको छ। त्यस्तै धारा ७ को उप-धारा (२) मा 'प्रत्येक प्रदेशसभा निर्वाचन क्षेत्र एक सदस्यीय निर्वाचन क्षेत्र हुनेछ' भन्ने उल्लेख छ। उपर्युक्त प्रावधानहरूलाई ध्यानमा राख्दा, हाम्रो विचारमा, धारा ८१ को दोस्रो भाग विधान सभाको कुनै पनि चुनावमा लागू हुन सक्दैन, तर यो केवल राज्यको विधान परिषद वा राज्यहरूको परिषदमा मात्र लागू हुनेछ। तसर्थ, परिसिमाको समयावधि गणना गर्ने सान्दर्भिक मिति 'फर्केका उम्मेदवारको निर्वाचनको मिति' भएको र सो मिति देखी पैंतालीस दिनभित्र निर्वाचन याचिका दायर गरिसक्नु भनी उच्च न्यायालयले सही ठहर गरेको थियो। यस ऐनमा "निर्वाचन" भन्ने शब्दलाई कुनै राज्यको विधायिकाको कुनै पनि सदनको कुनै सिट वा सिट भर्ने निर्वाचनको रूपमा परिभाषित गरिएको छ र उक्त अभिव्यक्ति धारा ८१ मा प्रयोग गर्दा यसको समान अर्थ हुने र यसमा राज्यका सबै निर्वाचन क्षेत्रको निर्वाचन समावेश हुने आग्रह गरिएको थियो।

हामी तर्कलाई समर्थन गर्न असमर्थ छौं। यो सत्य हो कि धारा २(घ) मा "निर्वाचन" शब्दले संसदको कुनै सदन वा राज्यको विधायिकाको कुनै पनि सदनमा सीट वा सीट भर्ने निर्वाचनको रूपमा परिभाषित गर्दछ। तर यो कुरा बिर्सनु हुँदैन कि यो ऐन संसद र राज्य विधायिकाको दुवै सदनको निर्वाचनसँग सम्बन्धित छ र "निर्वाचन" शब्दलाई परिभाषित गर्दछ। यसबाहेक धारा २ को सुरुका शब्दहरू "प्रसङ्गले अन्यथा आवश्यक नपरेसम्म" हुन्। तसर्थ, परिभाषा खण्डको व्याख्या र कार्यान्वयन गर्दा न्यायालयले विधायिकी म्यान्डेट र आशयलाई ध्यानमा राख्नुपर्छ र सन्दर्भलाई अन्यथा आवश्यक छ कि छैन भनेर विचार गर्नु पर्दछ। पहिले नै अवलोकन गरिएको रूपमा, धारा ८१ जुन दुई भागमा छ विभिन्न परिस्थितिहरूसँग सम्बन्धित छ। पहिलो भाग विधान सभामा लागू हुन्छ भने दोस्रो भाग विधान परिषदमा लागू हुन्छ। उत्तरदाताका विद्वान अधिवक्ताले केरला उच्च न्यायालयको पी.आर.फ्रान्सिस

बनाम ए.भी.आर्यन, एआईआर १९६८ केर २५२ मा निम्न टिप्पणीहरूमा सही भरोसा गरे; उक्त ऐनको धारा ८१ मा 'कुनै उम्मेदवार वा कुनै निर्वाचकले कुनै निर्वाचनमाथि प्रश्न उठान गरी याचिका दिन सक्नेछ' र धारा ८० मा धारा ८१ बमोजिम प्रस्तुत गरिएको निर्वाचन याचिका बाहेक अन्य कुनै निर्वाचन लाई प्रश्नको घेराउ गर्न निषेध गरिएको छ। यस परिप्रेक्ष्यमा 'निर्वाचन' भन्नाले राज्यमा हुने आम निर्वाचन वा सम्पूर्ण निर्वाचनलाई होइन, तर एउटा निर्वाचन क्षेत्रमा हुने एउटा निर्वाचनलाई जनाउँछ। यसैले राज्यमा सम्पन्न निर्वाचनको सम्पूर्णतालाई चुनौती दिनु ऐनको धारा ८० को वर्जितताभिन्न पर्दछ।

(जोर दिएको छ)

निर्वाचन निवेदन दिने हदबन्दीलाई चुनौती दिएको उम्मेदवार निर्वाचित भएको मितिको सन्दर्भमा नभई अन्तिम उम्मेदवारलाई आमनिर्वाचनमा निर्वाचित भएको घोषणा गरिएको मितिको सन्दर्भमा गणना गर्नु पर्दछ भन्ने निवेदनलाई कायम राख्दा सो व्यवस्था झन्झटिलो मात्र हुने छैन र ऐनको व्यवस्था विपरीत हुनेछ, विशेष गरी सन् १९५६ र १९६१ मा पेश गरिएको संशोधनको योजनाको विरुद्ध तर परिसिमाको प्रारम्भिक बिन्दुलाई अनिश्चित र उतार-चढाव पनि बनाउँदछ। यस्तो निर्माण कार्यको लागि राज्यको विधान सभाको सबै फर्केका उम्मेदवारहरूको पूर्ण विवरण आवश्यक पर्दछ। यसबाहेक, जहाँ जनप्रतिनिधि (लोकसभा) को सदस्यको निर्वाचनको लागि चुनौती छ, देशभरका विभिन्न निर्वाचन क्षेत्रहरूमा पूर्ण विवरणहरू निर्वाचन न्यायाधिकरण (उच्च न्यायालय) समक्ष हुनुपर्दछ। याचिकाकर्ताले दायर गरेको निर्वाचन याचिका ऐनको दधारा ८१ मा उल्लिखित अवधिभिन्न छ वा छैन भन्ने यकिन गर्ने उद्देश्यले न्यायाधिकरणले त्यस्तो विवरणको जाँचबुझ गर्न समेत बाध्य छ। फेरि, परिसिमाको विषयमा विवाद वा प्रतिस्पर्धा भएमा निर्वाचन न्यायाधिकरणले सबै निर्वाचन क्षेत्रको अभिलेख मागनु र निरीक्षण गर्नु पर्दछ। बाध्य नपारेसम्म न्यायालयले विधायिकी मनसायलाई निरुत्साहित गर्ने र सो प्रावधानलाई अव्यावहारिक बनाउने गरी व्याख्या गर्ने छैन।

अन्तमा, उत्तरदाताहरूले सुझाउन खोजेको व्याख्या अन्यथा तर्कसंगत, न्यायोचित छ किनकि यसको 'कार्यको कारण' सँग साँठगाँठ छ। जब पराजित उम्मेदवार वा निर्वाचकले कुनै विशेष उम्मेदवारलाई चुनावमा सफल घोषित गर्ने कार्यको विरुद्ध गुनासो गर्दछ, त्यस्तो घोषणा हुने बित्तिकै उसको कार्यको कारण उत्पन्न हुन्छ। त्यसैले तिनले त्यस कार्यलाई चुनौती दिन सक्छन्। उनलाई अन्य निर्वाचन क्षेत्र वा उम्मेदवारसँग कुनै सरोकार छैन। उनलाई अन्य निर्वाचन क्षेत्रमा परिणाम घोषणा गरेर वा ती निर्वाचन क्षेत्रमा फर्केका उम्मेदवारहरूसँग आफ्नो कार्यको उद्देश्यमा सामेल हुन अनुमति दिन सकिँदैन। [श्री चंद्रकांत शुक्ला बनाम महाराजा मार्तंड सिंह, (१९७३) ३ एससीसी १९४: एआईआर १९७३ एससी ५८४]

तसर्थ, यस विषयमा कुनै पनि दृष्टिकोण राख्दा, हामी उच्च न्यायालयले पारित गरेको आदेशमा कुनै कमजोरी देख्दैनौं जसले यस न्यायालयको हस्तक्षेपको लागि आह्वान गर्दछ। माथि उल्लिखित कारणहरूको लागि, सबै अपीलहरू खारेज गर्न योग्य छन् र यसैले लागतको साथ खारेज गरिन्छ।

अपीलको खारेजीलाई ध्यानमा राख्दै, हामी सन् २००४ को नागरिक अपील नम्बर ८२५३ मा प्रतिस्थापनको लागि आवेदनमा कुनै राय व्यक्त गर्दैनौं।